

Cauza C-293/24**Rezumatul cererii de decizie preliminară întocmit în temeiul articolului 98 alineatul (1) din Regulamentul de procedură al Curții de Justiție****Data depunerii:**

23 aprilie 2024

Instanța de trimitere:

Supremo Tribunal de Justiça (Portugalia)

Data deciziei de trimitere:

13 martie 2024

Recurenți:

João Filipe Ferreira da Silva e Brito și alții

Intimat:

Statul portughez

Obiectul procedurii principale

Procedura principală are ca obiect o acțiune în constatare prin care reclamantii, foști lucrători la compania de transport aerian AIA, solicită stabilirea răspunderii civile extracontractuale a statului portughez ca urmare a unei erori judiciare. Reclamantii susțin că hotărârea Supremo Tribunal de Justiça (Curtea Supremă) din 25 februarie 2009, pronunțată în cadrul procedurii de contestare a conducerii lor colective din anul 1993, este vădit nelegală i) întrucât se întemeiază pe o interpretare eronată a noțiunii „transfer de unitate”, în sensul Directivei 2001/123/CE, și ii) întrucât nu respectă obligația de a sesiza Curtea cu o cerere de decizie preliminară privind interpretarea acestei noțiuni în lumina dreptului Uniunii.

Obiectul și temeiul juridic al cererii de decizie preliminară

Interpretarea noțiunii „transfer de unitate” care figurează în Directiva 2001/23/CE – Întinderea obligației unei instanțe naționale de ultim grad de a sesiza Curtea cu o trimitere preliminară în temeiul articolului 267 TFUE

Dispozițiile dreptului Uniunii invocate

Directiva 77/187/CEE a Consiliului din 14 februarie 1977 privind apropierea legislațiilor statelor membre referitoare la menținerea drepturilor lucrătorilor în cazul transferului de întreprinderi, unități sau părți de întreprinderi sau unități (JO 1977, L 61, p. 26) și Directiva 2001/23/CE a Consiliului din 12 martie 2001 privind apropierea legislațiilor statelor membre referitoare la menținerea drepturilor lucrătorilor în cazul transferului de întreprinderi, unități sau părți de întreprinderi sau unități (JO 2001, L 82, p. 16, Ediție specială, 05/vol. 6, p. 20): articolele 1, 3 alineatul (1) și 4

Dispozițiile dreptului național invocate

Lei n.º67/2007 – Regime da Responsabilidade Civil Extracontratual do Estado e demais Entidades Públicas (Legea nr. 62/2007 privind regimul răspunderii civile extracontractuale a statului și a celorlalte entități publice) (*Diário da República*, seria 1, nr. 251 din 31 decembrie 2007):

- articolul 13 („Răspunderea în caz de eroare judiciară”) prevede că statul este responsabil civilmente pentru prejudiciile cauzate prin hotărârile judecătorești vădit neconstituționale, nelegale ori nejustificate ca urmare a unei erori vădite de apreciere a împrejurărilor de fapt.

Decreto-Lei n.º 64-A/89, que aprova o regime jurídico da cessação do contrato individual de trabalho, incluindo as condições de celebração e caducidade do contrato de trabalho a termo (Decretul-lege nr. 64-A/89 privind aprobarea regimului juridic al încetării contractelor individuale de muncă, inclusiv condițiile de încheiere și de încetare a contractelor pe durată determinată, denumit în continuare „LCCT”) (*Diário da República*, seria 1, nr. 48, al doilea supliment din 27 februarie 1989):

– articolul 23 („Drepturile lucrătorilor”), inclus în capitolul V, denumit „Încetarea contractelor de muncă ca urmare a reducerii locurilor de muncă din motive obiective de natură structurală, tehnică sau conjuncturală care țin de întreprindere”, secțiunea I, denumită „Concedierea colectivă”, prevede că: (alineatul 1) lucrătorii ale căror contracte de muncă încetează prin concediere colectivă au dreptul la o despăgubire, (alineatul 2) pe durata termenului de preaviz lucrătorul poate rezilia contractul de muncă fără a aduce atingere dreptului la despăgubire și (alineatul 3) încasarea unei astfel de despăgubiri echivalează cu acceptarea concedierii.

Decreto-Lei n.º 49408, Regime Jurídico do Contrato Individual de Trabalho (Decretul-lege nr. 49408 privind regimul juridic al contractului individual de muncă, denumit în continuare „LCT”) (*Diário do Governo*, seria I, primul supliment din 24 noiembrie 1969):

- articolul 37 („Transfer de unitate”) prevede, în esență, că poziția angajatorului este transferată dobânditorului unității, cu excepția cazului în care, înainte de transfer, contractul de muncă a încetat să mai fie în vigoare sau în cazul unui acord între cedent și dobânditor care stipulează că angajații rămân în serviciul celui dintâi într-o altă unitate.

Código das Sociedades Comerciais (Codul privind societățile comerciale), forma în vigoare la momentul faptelor, aprobat prin Decretul-lege nr. 262/86 (*Diário da República*, seria I, nr. 201 din 2 septembrie 1986):

- articolul 152 („Obligațiile, atribuțiile și răspunderea lichidatorilor”) prevede că, prin decizia adunării generale a acționarilor, i) lichidatorul poate fi autorizat, în special, să continue temporar activitatea anterioară a societății, să înstrăineze întregul patrimoniu al societății și să transfere unitatea acesteia, iar ii) lichidatorul respectiv trebuie să soluționeze chestiunile pendente, să îndeplinească obligațiile societății și să recupereze creditele în favoarea acesteia.

Jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene citată de instanța de trimitere

Cu privire la răspunderea civilă extracontractuală a statelor membre ale Uniunii Europene ca urmare a încălcării dreptului Uniunii

- Hotărârea din 19 noiembrie 1991, Francovich (C-6/90 și C-9/90, EU:C:1991:428)
- Hotărârea din 5 martie 1996, Brasserie du pêcheur și Factortame (C-46/93 și C-48/93, EU:C:1996:79)
- Hotărârea din 26 martie 1996, British Telecommunications (C-392/93, EU:C:1996:131)
- Hotărârea din 23 mai 1996, Hedley Lomas (C-5/94, EU:C:1996:205)
- Hotărârea din 8 octombrie 1996, Dillenkofer și alții (C-178/94, C-179/94 și C-188/94-C-190/94, EU:C:1996:375)
- Hotărârea din 2 aprilie 1998, Norbrook Laboratories (C-127/95, EU:C:1998:151)
- Hotărârea din 1 iunie 1999, Konle (C-302/97, EU:C:1999:271)
- Hotărârea din 4 iulie 2000, Haim (C-424/97, EU:C:2000:357)
- Hotărârea din 30 septembrie 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513)

- Hotărârea din 13 iunie 2006, Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391)
- Hotărârea din 3 septembrie 2009, Fallimento Olimpiclub (C-2/08, EU:C:2009:506)
- Hotărârea din 25 noiembrie 2010, Fußball (C-429/09, EU:C:2010:717)
- Hotărârea din 14 martie 2013, Leth (C-420/11, EU:C:2013:166)
- Hotărârea din 9 septembrie 2015, Ferreira da Silva e Brito și alții (C-160/14, EU:C:2015:56) (această hotărâre a fost pronunțată ca urmare a primei cereri de decizie preliminară formulată în procedura principală)
- Hotărârea din 28 iulie 2016, Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602)
- Hotărârea din 29 iulie 2019, Hochtief Solutions Magyarországi Fióktelepe (C-620/17, EU:C:2019:630)
- Hotărârea din 4 martie 2020, Telecom Italia (C-34/19, EU:C:2020:148)

Cu privire la noțiunea „transfer de unitate” în lumina jurisprudenței Curții de Justiție la 25 februarie 2009, dată la care Supremo Tribunal de Justiça a pronunțat hotărârea pretins viciată de eroare judiciară

- Hotărârea din 14 aprilie 1994, Schmidt/Spar-und Leihkasse der früheren Ämter Bordesholm, Kiel und Cronshagen (C-392/92, EU:C:1994:134)
- Hotărârea din 11 martie 1997, Süzen/Zehnacker Gebäudereinigung Krankenhausservice (C-13/95, EU:C:1997:141)
- Hotărârea din 10 decembrie 1998, Hidalgo și alții (C-173/96 și C-247/96, EU:C:1998:595)
- Hotărârea din 25 ianuarie 2001, Liikenne (C-172/99, EU:C:2001:59)
- Hotărârea din 20 noiembrie 2003, Abler și alții (C-340/01, EU:C:2003:629)
- Hotărârea din 15 decembrie 2005, Güney-Görres și Demir (C-232/04 și C-233/04, EU:C:2005:778)

Prezentare pe scurt a situației de fapt și a procedurii principale

Proceduri de contestare a conducerii colective (1993-2009)

Situația de fapt în procedurile de contestare a conducerii colective

- 1 Reclamanții erau lucrătorii ai Air Atlantis SA (denumită în continuare „AIA”), o companie aeriană fondată în anul 1985, care activa în sectorul transportului aerian neregulat.
- 2 În temeiul unei decizii adoptate de adunarea generală a acționarilor acesteia la 19 februarie 1993, AIA a fost dizolvată prin documentul public notarial din 19 aprilie 1993.
- 3 Compania aeriană TAP Air Portugal (denumită în continuare „TAP”) a luat parte la respectiva adunare generală în calitate de acționar majoritar.
- 4 La 26 februarie 1993, AIA a transmis lucrătorilor o notificare de concediere colectivă care avea efect începând de la 30 aprilie 1993. Toți lucrătorii, cu excepția unuia, au acceptat să primească despăgubirea care le revenea prin lege.
- 5 La acel moment, lucrătorii au considerat că motivul închiderii era situația economică, financiară și operațională a AIA și că concedierea colectivă era inevitabilă ținând seama de situația din sectorul transportului aerian internațional ca urmare a crizei generale cauzate de războiul din Golf.
- 6 Lucrătorii au aflat abia după concediere că unele avioane ale AIA au fost transferate către TAP și că aceasta din urmă a început să opereze curse charter pe rute deservite până atunci de AIA.
- 7 În fapt, începând de la 1 mai 1993, TAP a început să opereze o parte din cursele charter pe care AIA s-a angajat să le efectueze în perioada cuprinsă între 1 mai 1993 și 31 octombrie 1993 sub denumirea „vara IATA 93”, ale căror contracte fuseseră încheiate înainte de dizolvarea AIA.
- 8 Pe de o parte, TAP a utilizat o parte din echipamentul folosit de AIA în operațiunile sale, mai precis, patru avioane, echipament de birotică și vesela folosită la bordul avioanelor.
- 9 Preluarea de către TAP a echipamentului de birotică și a altor tipuri de echipamente a fost ulterior luată în considerare în lichidarea AIA, dată fiind calitatea TAP de acționar principal și creditor.
- 10 TAP a început să utilizeze cele patru avioane întrucât restituirea acestora înainte de expirarea contractului de leasing ar fi presupus ca locatarul, AIA, să plătească locatorului cuantum integral al ratelor datorate până la expirarea contractului.

- 11 Întrucât unul dintre aceste avioane fusese subînchiriat de AIA de la TAP, iar TAP era, pentru celelalte trei avioane, garant pentru îndeplinirea obligațiilor care decurgeau din contractele de leasing ale AIA, TAP a asumat plata ratelor scadente corespunzătoare și s-a substituit locatarului în aceste contracte.
- 12 TAP nu a modificat imediat culorile și logoul acestui echipament, astfel încât a operat cursele folosind culorile și logoul AIA.
- 13 Cele patru avioane care au rămas în posesia TAP au fost restituite treptat locatorilor lor între 1998 și 2000.
- 14 Pe de altă parte, pentru a evita prejudiciile cauzate de nerespectarea contractelor încheiate între AIA și operatorii de turism, care prevedeau despăgubiri ridicate în cazul nerespectării obligațiilor, TAP a operat cursele de vară IATA 93.
- 15 Pentru aceste curse charter, pe care AIA se angajase anterior să le efectueze, TAP a utilizat în special cele patru avioane pe care AIA le avea la dispoziție și, în mai mică măsură, propriile sale avioane și echipaje.
- 16 Începând de la 1 mai 1993, TAP, care desfășura aproape în exclusivitate activitatea de transport aerian regulat, pe lângă operarea unei părți a zborurilor pe care AIA se angajase să le efectueze pe perioada verii IATA 93, a început să realizeze operațiuni pe piața charter, piață pe care nu operase până atunci, întrucât era vorba despre rute deservite anterior de AIA, efectuând, de exemplu, cincisprezece curse charter în perioada martie-aprilie 1994.
- 17 În vara anului 1994, TAP a contractat și a programat curse charter direct cu operatorii de turism de pe piață.
- 18 TAP a inițiat trei cursuri de formare a piloților înainte de dizolvarea și închiderea AIA, care au continuat ulterior. În plus, TAP a inițiat un alt curs de formare pentru noi piloți înainte de dizolvarea AIA, curs care a continuat și după această dizolvare.
- 19 Două angajate care fuseseră detașate de la TAP la AIA pentru a exercita funcții de conducere comercială în cadrul acestei entități au fost plasate la TAP, după dizolvarea AIA, în propria sa conducere comercială și li s-au încredințat atribuții în sectorul curselor neregulate și al contractelor pentru curse charter din vara IATA 93.

Derularea procedurilor de contestare a concedierii colective în fața instanțelor de primul și al doilea grad de jurisdicție

- 20 În 1993 și 1994, foștii lucrători ai AIA au formulat o acțiune împotriva concedierii colective la Tribunal de Trabalho de Lisboa (Tribunalul pentru Litigii de Muncă din Lisabona). În cererile lor, aceștia au solicitat, în special, constatarea caracterului nelegal al concedierii colective, reintegrarea lor în TAP cu

respectarea vechimii și a categoriei lor, precum și plata salariilor cuvenite de la momentul concedierii.

- 21 Prin hotărârea din 6 februarie 2007, Tribunal de Trabalho de Lisboa a constatat că a existat un transfer de unitate și a obligat TAP să reintegreze lucrătorii cu respectarea vechimii acestora și să plătească despăgubiri pentru prejudiciile cauzate și beneficiul nerealizat.
- 22 Pârâtele și o parte dintre reclamanți au atacat hotărârea Tribunal de Trabalho de Lisboa la Tribunal da Relação de Lisboa (Curtea de Apel din Lisabona).
- 23 La 16 ianuarie 2008, Tribunal da Relação de Lisboa a anulat hotărârea atacată în partea referitoare la reintegrarea reclamanților și la plata despăgubirilor pentru prejudiciile cauzate și beneficiul nerealizat, respingând astfel pretențiile reclamanților față de pârâte. Această hotărâre nu îl viza pe singurul lucrător care nu acceptase despăgubirea.
- 24 Împotriva acestei hotărâri, reclamanții au introdus un recurs la Supremo Tribunal de Justiça (Curtea Supremă).

Sușinerile reclamanților în procedurile de contestare a concedierii colective în fața Supremo Tribunal de Justiça

- 25 Reclamanții au susținut, în esență, că, deși motivul invocat al concedierii colective era închiderea definitivă a întreprinderii, intenția reală a TAP era reluarea activității desfășurate până atunci de AIA pe piața curselor charter.
- 26 Prin urmare, aceștia considerau că faptele trebuiau calificate drept transfer de unitate și nu drept închidere definitivă a întreprinderii.
- 27 Reclamanții au invocat de asemenea un viciu de consimțământ în ceea ce privește acceptarea despăgubirii pentru concedierea colectivă și au susținut că faptul că au acceptat despăgubirea nu îi împiedica să conteste concedierea.
- 28 Potrivit reclamanților, procedura de lichidare a unei întreprinderi nu împiedică transferul unei unități întrucât, în acest scop, este suficient ca o persoană să continue activitatea sau o parte a activității pe care întreprinderea o desfășurase până atunci.
- 29 În ceea ce privește cauza respectivă, reclamanții au susținut în mod concret că s-a făcut dovada continuității activității, întrucât i) aproape toate mijloacele materiale și avioanele AIA au fost transferate către TAP, ii) o parte dintre lucrători, cu atribuții de direcțiune comercială în cadrul AIA, au fost recrutați pentru a realiza aceste atribuții în TAP, iii) pentru o anumită perioadă, TAP a utilizat logourile și culorile AIA, iv) TAP a operat cursele charter pe care AIA se angajase să le efectueze, v) TAP a menținut rutele și activitatea charter, și a păstrat publicul țintă al acestei activități, ceea ce a condus la un transfer de clientelă, vi) faptul că AIA nu putea transfera licența pentru cursele neregulate era lipsit de relevanță întrucât

- TAP deținea autorizația necesară pentru a opera astfel de curse, și vii) faptul că unitatea era legată de o licență și că, prin urmare, nu putea fi transferată, era lipsită de relevanță întrucât, în ceea ce privește efectele asupra raporturilor de muncă, transferul unei unități nu este echivalent cu o transmitere, aceasta din urmă fiind o operațiune pur comercială.
- 30 Aceste elemente constituiau indicii suficiente pentru a afirma că avusese loc un transfer de unitate, cu transferul inerent al poziției active și pasive din contractele de muncă către dobânditorul TAP.
 - 31 Potrivit reclamanților, operațiunea de cesiune de bunuri și echipamente de la AIA către TAP a reprezentat, în realitate, un transfer de unitate camuflat într-o presupusă „vânzare a unei imobilizări la valoarea contabilă”.
 - 32 Prin urmare, exista un conflict direct cu jurisprudența Curții și cu Directivele 77/187 și 2001/23, în special ca urmare a faptului că hotărârea Tribunal da Relação de Lisboa din 16 ianuarie 2008 nu a acordat nicio importanță aspectului că transferul unei unități putea avea loc în mai multe etape și nici nu a aplicat abordarea mai puțin formală și mai practică a acestei noțiuni, pe care o impun doctrina și jurisprudența Uniunii.
 - 33 Reclamanții au susținut de asemenea că TAP însăși, în calitate sa de acționar majoritar, a fost cea care a convocat adunarea generală extraordinară a acționarilor AIA, pe a cărei ordine de zi s-a aflat doar punctul referitor la decizia de dizolvare a AIA. Prin urmare, îi revenea doar TAP obligația de a suporta consecințele aprobării propunerii sale, întrucât eventuala imposibilitate de a opera curse charter angajate – și înrăutățirea ulterioară a situației financiare a AIA – se datora unei decizii voluntare, conștiente și legitime a TAP.
 - 34 În plus, reclamanții au afirmat că articolul 23 alineatul 3 din LCCT este incompatibil cu articolul 4 alineatul (1) din Directiva 77/187 și din Directiva 2001/23. Astfel, așa cum a statuat Tribunal do Trabalho de Lisboa, faptul că lucrătorii au acceptat o despăgubire nu îi împiedica să exercite o acțiune împotriva concedierii colective, întrucât acceptarea în cauză constituia o declarație viciată de eroare în ceea ce privește motivele.
 - 35 Or, potrivit reclamanților, rolul instanței naționale în calitate de judecător al dreptului Uniunii implică faptul ca aceasta să nu aplice o reglementare națională incompatibilă cu dispoziția dreptului Uniunii direct aplicabilă, cum este cazul prezumției stabilite la articolul 23 alineatul 3 din LCCT, în lumina articolului 4 din Directiva 77/187 și din Directiva 2001/23.
 - 36 În plus, reclamanții au susținut că AIA nu era altceva decât o prelungire a TAP și că, prin dizolvarea AIA și transferul către ea însăși a unității celei dintâi, TAP a săvârșit un abuz de personalitate juridică în scopul atingerii obiectivelor neautorizate de lege, și anume, concedierile.

- 37 Unii dintre reclamanți au invocat de asemenea existența unui raport de grup *de facto*. În opinia acestora, TAP, în calitate de societate dominantă, a devenit acționarul majoritar al AIA în scopul de a prelua controlul și pentru a putea dizolva AIA atunci când considera oportun – ceea ce a și făcut, prin convocarea adunării generale a acționarilor care a dizolvat AIA.

Motivarea hotărârii Supremo Tribunal de Justiça din 25 februarie 2009

- 38 În hotărârea din 25 februarie 2009, Supremo Tribunal de Justiça a considerat că nu se putea deduce din situația de fapt că AIA a transferat către TAP un ansamblu organizat de factori de producție de o importanță suficientă pentru a constitui un suport autonom pentru activitatea de curse neregulate.
- 39 Ținând seama de faptele constatate, Supremo Tribunal de Justiça a considerat că, după etapa de lichidare a patrimoniului AIA, TAP nu a preluat o entitate economică care urmărea în mod direct și autonom să continue activitatea curselor charter care fusese realizată anterior de AIA.
- 40 Pe de o parte, nu a avut loc nicio operațiune formală de transfer între AIA și TAP, iar, pe de altă parte, nu a existat un transfer *de facto* al mai multor elemente independente care ar fi fost ulterior reorganizate în cadrul TAP, conducând la apariția unei unități autonome.
- 41 Potrivit Supremo Tribunal de Justiça, în cauza cu care era sesizată nu exista niciun indiciu cu privire la existența în cadrul TAP a unei unități comerciale destinate activității de curse charter, organizate în mod autonom și în acest scop. Prin urmare, situația de fapt nu permitea să se constate că a existat un transfer material al unei unități economice de la AIA către TAP, în conformitate cu articolul 37 din LCT și cu Directiva 2001/23.
- 42 În motivarea acestei concluzii în ceea ce privește diferitele indicii de fapt, Supremo Tribunal de Justiça a subliniat, în esență, următoarele:
- era foarte important aspectul că TAP a utilizat cele patru avioane ale AIA în temeiul un acord încheiat în contextul lichidării, care urmărea să limiteze pierderile creditorilor, inclusiv TAP;
 - era vorba despre acte de dispoziție a patrimoniului unei întreprinderi dizolvate, în beneficiul creditorilor acesteia și în conformitate cu obligațiile legale ale lichidatorilor;
 - avioanele au fost utilizate în egală măsură pentru transportul regulat și pentru cel neregulat și au fost restituite locatorilor după expirarea contractelor de leasing, aflându-se în serviciul TAP pentru o perioadă limitată;
 - prin urmare, faptul că TAP a început să utilizeze aceste avioane atunci când și-a asumat plata ratelor, în 1993, nu evidențiază intenția sa de a prelua activitatea

de aviație charter și nici nu era suficient pentru a concluziona în sensul că această activitate a fost desfășurată în mod autonom;

- cursele din 1993 au fost efectuate pentru a îndeplini obligațiile asumate în cadrul procedurii de lichidare a AIA și pentru a evita prejudiciul pe care l-ar fi presupus nerespectarea contractelor deja încheiate de aceasta, fără a putea fi identificată în cadrul TAP o unitate economică independentă consacrată activității de curse neregulate;
- în calitate de creditor principal al AIA, TAP avea un interes special în a evita nerespectarea contractelor respective și despăgubirile ridicate care ar fi putut decurge din aceasta, având în vedere că avea posibilitatea de a asuma ea însăși executarea contractelor în cauză și că dispunea de mijloacele necesare în acest scop, în special, avioane, echipaje și o licență pentru a opera curse charter;
- nu se înțelegea susținerea reclamantilor potrivit căreia TAP nu putea afirma, la acel moment, că a efectuat cursele pentru a evita despăgubirile ridicate, având în vedere că AIA nu a putut să își îndeplinească programul pentru vara IATA 93 ca urmare a deciziei TAP. Demersul TAP a fost coerent din punct de vedere economic: a propus dizolvarea AIA deoarece exploatarea economică a acesteia nu era viabilă și, în contextul lichidării, și-a asumat realizarea curselor angajate anterior pentru a evita despăgubiri ridicate;
- astfel cum reieșea din jurisprudența Curții, pentru a evalua valoarea lor probatorie, era necesară examinarea tuturor împrejurărilor de fapt care puteau indica un transfer de unitate;
- în cursele din 1994 – contractate de TAP direct cu operatorii de turism pe rute pe care până atunci nu operase – TAP a desfășurat o activitate rezultată din ocuparea unei cote de piață rămasă liberă ca urmare a închiderii AIA;
- pronunțându-se asupra unor situații în care o întreprindere continuă activitatea desfășurată până la acea dată de o altă întreprindere, Curtea a statuat că această simplă împrejurare nu permite să se decidă în sensul existenței unui transfer de unitate economică, având în vedere că o unitate nu poate fi redusă la activitatea care i-a fost încredințată. Identitatea acesteia reiese și din alte elemente, cum ar fi personalul angajat, cadrul său operațional, organizarea activității sale, metodele sale de exploatare și, dacă este cazul, mijloacele de exploatare de care dispune;
- în ceea ce privește preluarea de către TAP a veselei folosite la bordul avioanelor și a echipamentului de birotică ale AIA, această preluare era lipsită de relevanță nu numai pentru că a fost luată în considerare în lichidarea AIA, ci și pentru că nu s-a dovedit că vesela și echipamentele respective au fost destinate activității de curse charter, ceea ce a făcut imposibil să se afirme că acestea făceau parte dintr-un ansamblu organizat de bunuri și persoane destinat în mod specific activității de curse neregulate;

- în ceea ce privește menținerea a două angajate, ceea ce ar fi indicat potențial menținerea identității entității economice, angajatele în cauză erau legate de TAP în temeiul unui contract de muncă, astfel încât erau salariate ale TAP și nu ale AIA, și fuseseră numite de TAP pentru a îndeplini sarcini în AIA. Această realitate este foarte diferită de cea a menținerii lucrătorilor. Revenirea lucrătoarelor la TAP a fost consecința executării contractelor de muncă cu angajatorul lor, întrucât activitatea acestor lucrătoare în cadrul TAP nu poate fi calificată drept o entitate economică autonomă consacrată curselor neregulate;
 - în concluzie, niciunul dintre indiciile semnalate nu permite să se decidă în sensul existenței unui transfer total sau parțial al unei unități economice, întrucât analiza globală a indiciilor nu permite să se recunoască, în cadrul TAP, un ansamblu de mijloace materiale și umane care să susțină activitatea curselor charter, organizat în mod autonom în acest scop, și anume, o entitate economică care își menține identitatea și continuă în mod autonom activitatea de aviație comercială neregulată în cadrul TAP.
- 43 Față de cererea mai multor reclamânți de a sesiza Curtea cu o cerere de decizie preliminară, unii dintre acești propunând textul concret al întrebărilor preliminare, în special în ceea ce privește noțiunea „transfer de unitate” în sensul Directivei 77/187 și conformitatea articolului 37 din LCT și a articolului 23 alineatul 3 din LCCT cu directiva menționată, Supremo Tribunal de Justiça a considerat următoarele:
- ea era una dintre instanțele naționale supuse obligației de a formula o trimitere preliminară în temeiul articolului 234 TCE (în prezent articolul 267 TFUE);
 - obligația de a formula o trimitere preliminară există doar atunci când instanțele naționale consideră că dreptul Uniunii și interpretarea acestuia sunt necesare pentru soluționarea litigiului și când există îndoieli cu privire la interpretarea dispozițiilor dreptului Uniunii;
 - chiar și în astfel de împrejurări, această obligație nu este nelimitată, întrucât, chiar dacă Supremo Tribunal de Justiça ajunge la concluzia că întrebarea formulată este pertinentă, acesta poate să nu fie obligat să sesizeze Curtea de Justiție a Uniunii Europene;
 - Curtea însăși a recunoscut în mod expres că aplicarea dreptului Uniunii se poate impune cu o asemenea evidență încât să nu lase loc niciunei îndoieli rezonabile în ceea ce privește soluția care trebuie dată întrebării formulate, excluzând astfel obligația de a formula o trimitere preliminară;
 - obligația de a formula o trimitere preliminară nu se impune niciodată pentru simplul fapt că părțile la procedură își exprimă dorința de a sesiza Curtea, întrucât, în caz contrar, trimiterea preliminară s-ar transforma într-o cale de atac la dispoziția părților la procedură;

- ținând seama de textul directivelor invocate, de interpretarea dată de Curte acestora și de limitele prezentei cauze, nu există nicio îndoială rezonabilă care să facă necesară o trimitere preliminară, fiind lipsit de importanță faptul că nu există o identitate strictă între problemele ridicate în prezenta cauză și situațiile cu care este sesizată Curtea;
 - Curtea are o jurisprudență consolidată în materie de transferuri de unități, iar Directiva 2001/23 a inclus noțiunile care provin din această jurisprudență;
 - aceste noțiuni au dobândit deja o asemenea claritate, în ceea ce privește interpretarea jurisprudențială a Uniunii și cea națională, încât nu este necesară în speță consultarea prealabilă a Curții;
 - problema compatibilității articolului 23 alineatul 3 din LCCT cu articolul 4 din directivă nu putea face obiectul unei trimiteri preliminare întrucât obiectul acesteia din urmă trebuie să respecte competențele Curții, iar instanța națională nu poate formula o trimitere preliminară care să aibă ca obiect interpretarea dreptului național și nici nu poate solicita Curții să se pronunțe cu privire la compatibilitatea unei dispoziții de drept intern cu o dispoziție a dreptului Uniunii;
 - nu era de competența Curții să cunoască dacă o anumită dispoziție a dreptului Uniunii era sau nu aplicabilă, chiar și indirect, unei anumite situații în fața instanțelor naționale ale diferitelor state membre;
 - prin urmare, formularea unei cereri de decizie preliminară nu era necesară.
- 44 În ceea ce privește legalitatea concedierii colective, Supremo Tribunal de Justiça a statuat, în esență, următoarele:
- succesiunea acțiunilor realizate de AIA, TAP și organul de lichidare după dizolvarea AIA și în contextul lichidării patrimoniului acesteia nu constituie un transfer de unitate în sensul articolului 37 din LCT, interpretat în lumina legislației și jurisprudenței Uniunii;
 - prin urmare, concedierea colectivă a reclamantilor, al cărei motiv esențial a fost închiderea definitivă a întreprinderii, este legală;
 - poziția contractuală a AIA din contractele de muncă care o legau de angajații săi, inclusiv de singurul angajat care nu a acceptat despăgubirea, nu a fost transferată către TAP;
 - în consecință, întrucât nu a existat un transfer de unitate, nu era aplicabil nici articolul 4 alineatul (1) din Directiva 2001/23, care interzice concedierile bazate în mod direct pe transfer, nici articolul 5 alineatul (1) din directiva menționată, care impune, de asemenea, existența unui transfer;

- în ceea ce privește articolul 4 alineatul (1) din Directiva 2001/23, nu există niciun element din dosarul cauzei care să demonstreze că concedierea s-a bazat în mod direct pe un act de transfer nedovedit, întrucât concedierea colectivă a fost motivată de închiderea întreprinderii și, prin urmare, a fost o decizie de administrare bazată pe un motiv economic relevant;
 - în ceea ce privește articolul 5 alineatul (1) din Directiva 2001/23, chiar dacă ar fi existat un transfer de întreprindere în cadrul lichidării, aceasta din urmă ar face imposibil transferul contractelor de muncă către TAP și ar fi compatibilă cu concedierea angajaților AIA;
 - având în vedere că motivul legal al concedierii colective este de natură economică, iar controlul judiciar trebuie să se armonizeze cu libertatea de a desfășura o activitate economică și cu administrarea acesteia, motivele invocate în susținerea concedierii colective trebuiau admise.
- 45 În ceea ce privește susținerile bazate pe încălcarea principiilor juridice fundamentale garantate de dreptul Uniunii, în special *favor laboratoris*, și pe un abuz de drept privind concedierea colectivă, Supremo Tribunal de Justiça s-a pronunțat în sensul că:
- constatările de fapt nu permiteau să se concluzioneze în sensul că AIA ar fi abuzat de dreptul său de a efectua concedierea, întrucât aceasta era justificată de închiderea întreprinderii și a fost motivată de dizolvarea ca urmare a dificultăților economice grave cu care se confrunta întreprinderea;
 - având în vedere închiderea activității întreprinderii, încetarea contractelor de muncă ale angajaților era pe deplin justificabilă și legitimă;
 - nu se putea afirma că AIA ar fi urmărit, ca scop unic sau principal, să prejudicieze exercitarea de către reclamanți a dreptului la concediere colectivă;
 - nimic nu indica faptul că pârâtele ar fi depășit limitele impuse de buna-credință, de bunele moravuri sau de scopul social ori economic al dreptului la concediere colectivă și, cu atât mai puțin, că ar fi făcut acest lucru în mod vădit, pentru a se putea considera că exercitarea dreptului era nelegală;
 - în ceea ce privește atitudinea TAP, și anume, propunerea dizolvării AIA și preluarea, în cadrul procedurii de lichidare, a anumitor bunuri individuale care au fost afectate [propriei] sale activități, nu a fost identificată nicio împrejurare care să indice că TAP s-a folosit de faptul că era o persoană juridică diferită de AIA în scopul atingerii unor obiective neautorizate de lege;
 - propunerea TAP de a dizolva AIA era justificată, iar TAP nu a asumat niciun angajament de muncă cu lucrătorii angajați de AIA, astfel încât nu se putea afirma că ar fi urmărit eludarea unor astfel de angajamente inexistente. În ceea ce privește în special cursurile pentru BOEING 737, faptele nu au demonstrat că acestea au început după dizolvarea AIA;

- nu s-a dovedit că dizolvarea AIA și concedierea colectivă au fost provocate de TAP în conivență cu AIA în scopul de a exploata transportul aerian neregulat în aceleași condiții care existau la momentul înființării AIA, reducând costurile acestuia;
 - nimic din situația de fapt nu permitea să se concluzioneze în sensul că TAP a încălcat regulile buneii-credințe, astfel încât nu se putea constata că ar fi profitat de separarea personalităților pentru a realiza concedieri care, în caz contrar, nu erau permise de lege;
 - un abuz de personalitate juridică a unei societăți este posibil doar atunci când personalitatea juridică respectivă este utilizată în mod nelegal sau abuziv pentru a prejudicia terții, cu alte cuvinte, în cazurile în care exercitarea dreptului subiectiv conduce la un rezultat vădit diferit de scopul pentru care a fost acordat prin lege. Din faptele constatate [în] acțiunea respectivă nu reieșea niciunul dintre aceste aspecte;
 - având în vedere caracterul legal al concedierii colective, nu au fost examinate chestiunile referitoare la relevanța acceptării sau nu a despăgubirilor plătite reclamanților, la constituționalitatea dispoziției care leagă încasarea despăgubirii de acceptarea concedierii, la aspectul dacă reclamanții puteau să invoce anulabilitatea declarației de acceptare și dacă exista o eroare în ceea ce privește motivele sau obiectul activității care i-ar fi determinat pe lucrători să decidă să accepte despăgubirea în cauză și nici chestiunile referitoare la stabilirea cuantumului salariilor convenite de la momentul concedierii, în cazul în care concedierea ar fi fost nelegală;
 - în concluzie, nu era necesar să se statueze cu privire la celelalte chestiuni invocate în acțiunile formulate.
- 46 Ținând seama de considerațiile care precedă, prin hotărârea sa din 25 februarie 2009, Supremo Tribunal de Justiça a respins acțiunile formulate de reclamanți și a statuat că pârâtele nu erau responsabile față de pretențiile reclamanților.

Procedura principală (2013-2024)

- 47 Reclamanții au exercitat o acțiune în constatare într-o procedură ordinară împotriva statului portughez la Varas Cíveis de Lisboa (secțiile civile din Lisabona), susținând, în esență, că hotărârea pronunțată de Supremo Tribunal de Justiça la 25 februarie 2009 în cadrul procedurii de contestare a concedierii colective era vădit nelegală în măsura în care se întemeiază pe o interpretare eronată a noțiunii „transfer de unitate”, în sensul Directivei 2001/23, și în măsura în care a încălcat obligația de sesizare a Curții cu o cerere de decizie preliminară.
- 48 În acțiunea respectivă, reclamanții au solicitat obligarea statului portughez la plata i) prejudiciilor patrimoniale echivalente retribuțiilor totale neîncasate de la data concedierii colective până la data pronunțării hotărârii Supremo Tribunal de

Justița din 25 februarie 2009, retribuții care se datorau până la data preconizată a respectivelor lor pensionări, și a prejudiciilor corespunzătoare reducerii cuantumului pensiilor lor pentru limită de vârstă, ii) a prejudiciilor morale, iii) a prejudiciilor corespunzătoare salariilor convenite de la momentul concedierii până la momentul reintegrării și iv) cu titlu subsidiar, a prejudiciilor rezultate din pierderea unei oportunități.

- 49 La 31 decembrie 2013, Varas Cíveis de Lisboa a adresat Curții o cerere de decizie preliminară prin care a solicitat să se stabilească, în esență, dacă a existat un transfer de unitate în lumina Directivei 2001/23 și dacă articolul 267 TFUE trebuia interpretat în sensul că Supremo Tribunal de Justiça era obligat să formuleze o trimitere preliminară.
- 50 La 9 septembrie 2015, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a pronunțat hotărârea în cauza Ferreira da Silva e Brito și alții (C-160/14, EU:C:2015:565), în care a statuat, în special, că i) articolul 1 alineatul (1) din Directiva 2001/23 trebuia interpretat în sensul că noțiunea „transfer de unitate” include o situație precum cea examinată în prezenta cauză și că ii) articolul 267 al treilea paragraf TFUE trebuia interpretat în sensul că o instanță națională ale cărei decizii nu sunt supuse unei căi de atac în dreptul intern are obligația de a sesiza Curtea cu o cerere de decizie preliminară privind interpretarea noțiunii „transfer de unitate”, în împrejurări marcate atât de decizii divergente ale unor instanțe judecătorești inferioare în ceea ce privește interpretarea acestei noțiuni, cât și de dificultăți de interpretare recurente ale acesteia în diferitele state membre.
- 51 Varas Cíveis de Lisboa a respins acțiunea.
- 52 O parte dintre reclamânți au formulat apel la Tribunal da Relação de Lisboa care, prin hotărârea din 16 martie 2023, a respins apelul în totalitate și a confirmat hotărârea Varas Cíveis (denumită în continuare „hotărârea atacată”).
- 53 O parte dintre reclamânți au atacat această hotărâre cu recurs la Supremo Tribunal de Justiça, unde cauza este în prezent pendinte.

Prezentare pe scurt a motivelor trimiterii preliminare

- 54 Principala problemă care se ridică în prezenta cauză constă în aprecierea răspunderii civile extracontractuale a statului portughez ca urmare a actelor realizate în exercițiul funcției jurisdicționale cu încălcarea dreptului Uniunii Europene, mai precis, prin hotărârea Supremo Tribunal de Justiça din 25 februarie 2009, în ceea ce privește două aspecte esențiale:
- a) datorită interpretării eronate a noțiunii „transfer de unitate” în lumina Directivei 2001/23, având în vedere elementele de fapt de care dispunea Supremo Tribunal de Justiça;

- b) întrucât această instanță are obligația de a sesiza Curtea cu o cerere de decizie preliminară, în conformitate cu cererile unor reclamanți, ca urmare a existenței unor decizii divergente ale unor instanțe în ceea ce privește aceeași chestiune și deoarece Supremo Tribunal de Justiça este instanța națională de ultim grad.
- 55 Spre deosebire de regimul stabilit la articolul 340 TFUE, care prevede răspunderea extracontractuală a instituțiilor, organelor și organismelor Uniunii, răspunderea statelor membre pentru încălcarea dreptului Uniunii nu este prevăzută în mod expres în Tratat.
- 56 Cu toate acestea, existența unei astfel de răspunderi a fost susținută în mod constant de Curte începând cu Hotărârea din 19 noiembrie 1991, Francovich și alții (C-6/90 și C-9/90, EU:C:1991:428).
- 57 În această hotărâre, Curtea a statuat principiul conform căruia statele membre au obligația să repare prejudiciile cauzate particularilor prin încălcările dreptului Uniunii care le sunt imputabile și, în același timp, a definit condițiile în care ia naștere această răspundere.
- 58 Această jurisprudență a Curții a fost confirmată în alte hotărâri ulterioare, iar Curtea a afirmat, de asemenea, că acest principiu este valid indiferent care este organul sau entitatea statului membru căruia i se atribuie încălcarea.
- 59 În Hotărârea din 30 septembrie 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513), Curtea a extins, în mod expres, răspunderea statelor membre la încălcările dreptului Uniunii rezultate din acte ale sistemului judiciar în cazul în care acesta se pronunță în ultimă instanță, astfel cum este situația în prezenta cauză. Această jurisprudență a fost confirmată în mod repetat de Curte.
- 60 În cadrul procedurii principale s-a considerat, atât în prima, cât și în a doua instanță, că nu se puteau adresa noi întrebări preliminare întrucât modul de redactare a întrebărilor propuse de reclamanți ar fi presupus că soluționarea prezentului litigiu ar fi revenit Curții, sarcină care incumbă instanțelor din fiecare stat.
- 61 Cu toate acestea, în cauza care a condus la Hotărârea Köbler, trebuia să se stabilească dacă era în sarcina Curții să verifice dacă exista, în respectul litigiului principal, o răspundere a statului membru pentru încălcarea dreptului Uniunii ca urmare a unei decizii a unei instanțe naționale sau dacă această apreciere era în mod exclusiv în sarcina instanțelor naționale.
- 62 Răspunzând acestei chestiuni, Curtea a început prin a semnala că aprecierea criteriilor care permit să se stabilească răspunderea statelor membre pentru prejudiciile cauzate particularilor prin încălcări ale dreptului Uniunii corespunde, în principiu, instanțelor naționale, în conformitate cu orientările furnizate de Curte în acest scop.

- 63 Imediat după aceea, Curtea afirma însă că dispunea de toate elementele pentru a constata dacă sunt îndeplinite condițiile necesare pentru a angaja răspunderea statului membru. În plus, Curtea a afirmat că îi revenea sarcina de a constata dacă o astfel de încălcare a dreptului Uniunii avea caracterul vădit care este necesar pentru a putea angaja, în temeiul dreptului Uniunii, răspunderea unui stat membru pentru o hotărâre pronunțată de una dintre instanțele sale de ultim grad.
- 64 Mai recent, această teză a fost confirmată în Hotărârea din 28 iulie 2016, Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602), în care una dintre întrebările preliminare viza să se stabilească dacă acțiunea unei instanțe din statul respectiv, astfel cum a fost descrisă de recurentă, constituia o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii.
- 65 Ca răspuns la această întrebare preliminară, Curtea a examinat situația de fapt concretă care se regăsea în speță și a concluzionat că, deși instanța dispunea de toate elementele de drept și de fapt necesare pentru a aprecia din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale, în sensul directivei respective, nu exista o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii.
- 66 Curtea nu s-a limitat la a enunța criteriile de care depinde constatarea unei încălcări suficient de grave a dreptului Uniunii, ci a stabilit, de asemenea, dacă aceste criterii existau în fiecare caz în parte și a examinat acțiunea instanțelor naționale, cu toate că, în cele două cauze menționate, a constatat că nu a existat o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii.
- 67 Din cele de mai sus nu reiese că Curtea a substituit instanța națională în soluționarea unor anumite litigii. Curtea a insistat asupra principiilor echivalenței și efectivității în special în Hotărârea Tomášová și a concluzionat că normele referitoare la repararea unui prejudiciu cauzat printr-o încălcare a dreptului Uniunii, precum cele privind evaluarea unui astfel de prejudiciu sau corelația dintre o cerere prin care se urmărește obținerea acestei reparații și celelalte căi de atac eventual disponibile, sunt stabilite de dreptul național al fiecărui stat membru, cu respectarea principiilor echivalenței și efectivității.
- 68 Pornind de la premisele care precedă și având în vedere că răspunderea statelor membre pentru acțiunile și omisiunile instanțelor naționale care încalcă dreptul Uniunii, inclusiv instanțele de ultim grad, se întemeiază pe dreptul Uniunii care definește condițiile de angajare a acestei răspunderi – în raport însă cu dreptul național și cu respectarea principiilor echivalenței și efectivității în condițiile expuse mai sus – este justificat să fie Curtea cea care unifică la nivelul întregii Uniuni jurisprudența referitoare la aprecierea aceluiași condiții de angajare a răspunderii statelor membre.
- 69 Din jurisprudența Curții reiese că aceasta își atribuie această „rezervă de competență”, în măsura în care nu se limitează doar la a enunța criteriile pentru constatarea unei „încalcări suficient de grave” a dreptului Uniunii, ci le și aplică în cauzele individuale aflate pe rolul instanțelor naționale de trimitere.

- 70 Pe de altă parte, în hotărârea atacată se arată că, în Hotărârea din 9 septembrie 2015, Ferreira da Silva e Brito și alții, C-160/14, EU:C:2015:565, pronunțată ca urmare a întrebărilor preliminare formulate în cauza respectivă, Curtea a apreciat noțiunea „transfer de unitate” în lumina jurisprudenței Curții din anul 2015, cu toate că Supremo Tribunal de Justiça se pronunțase cu privire la această chestiune în anul 2009. În plus, în hotărârea atacată se afirmă că hotărârea Curții conține unele „erori evidente, care nu pot fi neglijate”.
- 71 Potrivit hotărârii atacate, aceste erori constau în descrierea situației de fapt din litigiu, în care s-a afirmat că „TAP a recrutat o parte din foștii salariați ai AIA”, în condițiile în care, potrivit hotărârii atacate, „TAP nu a recrutat niciun salariat al AIA. Ceea ce s-a întâmplat, astfel cum s-a precizat mai sus, a fost că (doar) două angajate care erau detașate la AIA (al cărei acționar principal era TAP) au revenit la TAP, deși erau angajate ale TAP care au ocupat un post în această întreprindere după dizolvarea AIA.”
- 72 Hotărârea atacată semnalează de asemenea că în hotărârea Curții s-a afirmat că Supremo Tribunal de Justiça a constatat că „AIA deținea o unitate asociată unui bun concret, în speță o licență, care nu putea fi transferată, ceea ce ar fi făcut imposibil transferul de unitate, întrucât numai bunurile individuale, iar nu unitatea în sine ar fi putut face obiectul vânzării”, însă acest lucru „nu corespunde realității, având în vedere că raționamentul expus a fost adoptat anterior în hotărârea Tribunal da Relação, la care a făcut trimitere Supremo Tribunal de Justiça și care nici măcar nu a subscris această parte. În fapt, a fost semnalat dezacordul existent, „punându-se accentul pe faptul că AIA deținea o unitate asociată unei licențe care nu putea fi transferată [...], în măsura în care, dat fiind că TAP era autorizată pentru a opera atât curse «regulate», cât și «neregulate» [...], legătura dintre unitatea de transport aerian neregulat și licență nu o împiedica pe TAP să exploateze respectiva unitate”.
- 73 Potrivit hotărârii atacate, pe lângă aceste erori, „se observă că secvența situației de fapt analizată este departe de a conține/preciza întreg cadrul factual relevant, ceea ce reiese, într-un mod neexhaustiv, din însuși contextul în care a încetat detașarea celor două angajate menționate, din calitatea TAP de creditoare a AIA, din faptul că preluarea «micilor echipamente» menționate a avut loc ca urmare a executării unor decizii de lichidare (având în vedere calitatea TAP de creditoare), din motivarea care stă la baza asumării de către TAP a contractelor de leasing pentru avioane și a restituirii acestora către locator la expirarea contractelor de leasing, precum și din motivarea care stă la baza asumării curselor charter deja angajate cu operatorii de turism pentru vara anului 1993, având în vedere sancțiunile pecuniare care rezultau în mod natural din nerespectarea obligațiilor și care agravau în mod efectiv poziția TAP în calitate de creditor al AIA.”
- 74 Tribunal da Relação concluzionează că, „având în vedere erorile menționate, care afectează hotărârea Curții de Justiție, precum și omisiunile expuse, cu privire la situația de fapt, a căror relevanță nu o putem minimiza, această hotărâre trebuie să

fie apreciată și examinată într-un spirit critic evident, punând în balanță deficiențele identificate.”

- 75 În cazul în care există erori în ceea ce privește motivarea juridică a hotărârii Curții de Justiție – ca urmare a unei aprecieri eronate a situației de fapt de la dosarul cauzei sau a faptului că nu i s-au pus la dispoziție toate elementele factuale relevante – ceea ce se impune, în temeiul dispozițiilor dreptului Uniunii, este sesizarea Curții cu noi întrebări preliminare, iar nu realizarea unei evaluări critice a hotărârii pronunțate de instanța menționată, astfel cum se consideră în hotărârea atacată.
- 76 Sesizarea Curții cu noi întrebări preliminare rămâne obligatorie atunci când în cadrul procedurii subzistă necesitatea de a formula o trimitere preliminară, întrucât formularea unor cereri de decizie preliminară succesive în cadrul aceleiași proceduri naționale este reglementată și nu constituie în niciun caz o inițiativă inedită.
- 77 În plus, în pofida faptului că răspunsul Curții se referă la un moment lipsit de relevanță pentru soluționarea acestei cauze concrete, soluția nu poate consta pur și simplu în neaplicarea acestei hotărâri obligatorii, ci într-o nouă sesizare a Curții, cu precizarea că, pentru soluționarea corectă a litigiului, este necesar să se stabilească dacă răspunsul dat în hotărârea pronunțată în cauza respectivă este aplicabil și la momentul în care s-a pronunțat hotărârea judecătorească care ar fi încălcat dreptul Uniunii.
- 78 Prin urmare, trebuie să se aibă în vedere faptul că, în cadrul cererii de decizie preliminară deja formulate în aceeași cauză, Curtea s-a pronunțat cu privire la aspectul dacă situația de fapt din speță putea fi inclusă în noțiunea „transfer de unitate”, în sensul Directivei 2001/23. Cu toate acestea, Curtea a examinat această chestiune fără a se referi la momentul la care a fost pronunțată hotărârea Supremo Tribunal de Justiça, în discuție în prezenta procedură, și anume, 25 februarie 2009, astfel încât este necesar să se aibă în vedere jurisprudența Curții existentă la acea dată.
- 79 Curtea a afirmat de asemenea că Supremo Tribunal de Justiça a încălcat articolul 267 TFUE prin refuzul, în hotărârea din 2009, de a o sesiza cu o cerere de decizie preliminară privind interpretarea directivei, în scopul de a se stabili dacă situația de fapt dovedită în litigiu putea fi inclusă în noțiunea „transfer de unitate” prevăzută de directiva menționată.
- 80 Curtea nu a stabilit însă, întrucât nu a fost întrebată, dacă această încălcare era suficient de gravă pentru a angaja răspunderea statului portughez.
- 81 Ținând seama de îndoielile existente, Supremo Tribunal de Justiça consideră că formularea unei noi cereri de decizie preliminară este justificată, dată fiind supremația dreptului Uniunii și necesitatea de a garanta interpretarea și aplicarea uniformă a Tratatelor.

- 82 Pe de o parte, cu privire la supremația dreptului Uniunii asupra dreptului național în ceea ce privește răspunderea statului pentru încălcări ale dreptului Uniunii, această răspundere urmărește să garanteze deplina eficacitate a acestui drept și, în mod concret, protecția jurisdicțională efectivă a drepturilor lucrătorilor, pe care atât Directiva 77/187, cât și Directiva 2001/23 au urmărit să le garanteze.
- 83 Pe de altă parte, cu privire la necesitatea de a garanta interpretarea și aplicarea uniformă a Tratatelor în ceea ce privește răspunderea statelor membre pentru încălcarea dreptului Uniunii, în special de către instanțele naționale de ultim grad, nu se cunoaște nicio altă hotărâre a Curții, în afară de cea pronunțată în prezenta cauză, care să fi abordat această chestiune în contextul unei acțiuni având ca obiect noțiunea „transfer de unitate” în sensul Directivei 2001/23.
- 84 În cadrul prezentei trimiteri preliminare este în plus necesară sesizarea Curții cu o întrebare preliminară referitoare la aspectul dacă, în prezenta cauză, s-a produs o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii prin hotărârea Supremo Tribunal de Justiça din 25 februarie 2009, fie ca urmare a interpretării eronate a noțiunii „transfer de unitate”, fie ca urmare a nerespectării obligației de a sesiza Curtea cu o trimitere preliminară.
- 85 Astfel cum reiese din jurisprudența constantă a Curții, există trei condiții pentru a angaja răspunderea statelor membre pentru repararea prejudiciilor cauzate particularilor prin încălcări ale dreptului Uniunii care le sunt imputabile, și anume, ca i) norma de drept al Uniunii încălcată să aibă ca obiect conferirea de drepturi particularilor, ii) încălcarea acestei norme să fie suficient de gravă, și iii) să existe o legătură directă de cauzalitate între respectiva încălcare și prejudiciul suferit de victime.
- 86 În prezenta cauză, având în vedere că nu există nicio îndoială asupra faptului că Directiva 77/187 și Directiva 2001/23 conferă lucrătorilor un drept pe care aceștia îl pot invoca în mod direct, și anume, aplicarea noțiunii de drept al Uniunii „transfer de unitate”, în cazul în care Curtea va stabili că s-a produs o încălcare suficient de gravă din partea Supremo Tribunal de Justiça în condițiile expuse mai sus, posibilitatea dreptului la despăgubire va depinde doar de constatarea existenței unei legături de cauzalitate între această încălcare și prejudiciile cauzate.
- 87 În hotărârea atacată, Tribunal da Relação nu a apreciat existența acestei legături de cauzalitate, considerând că nu a existat o eroare judiciară relevantă în sensul jurisprudenței Curții. Astfel, a concluzionat că Supremo Tribunal de Justiça a acționat în conformitate cu legea atunci când a pronunțat hotărârea din 25 februarie 2009.
- 88 În ipoteza în care Curtea va considera că, la data la care Supremo Tribunal de Justiça a pronunțat hotărârea analizată în prezenta cauză, și anume, 25 februarie 2009, trebuia să se concluzioneze că faptele probate constituiau un transfer de unitate în sensul directivelor menționate și că, prin acțiunea sa, Supremo Tribunal

de Justiça a comis o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii, va trebui să se concluzioneze în sensul că concedierea colectivă a reclamantilor ar fi trebuit să fie declarată nelegală. Prin urmare, aceștia au aceleași drepturi la despăgubire pentru prejudiciile suferite.

- 89 Totuși, la momentul producerii faptelor, în ordinea juridică portugheză era în vigoare articolul 23 alineatul 2 din LCCT, care prevedea că încasarea despăgubirii de către lucrător implica acceptarea concedierii.
- 90 În cauza care a condus la hotărârea Supremo Tribunal de Justiça din 25 februarie 2009 s-a constatat că lucrătorii reclamantii au acceptat despăgubirea care li s-a acordat ca urmare a concedierii colective și că au făcut acest lucru întrucât erau convinși că închiderea AIA era inevitabilă.
- 91 S-a constatat de asemenea că, la acel moment, reclamantii nu aveau cunoștință de faptul că după încetarea contractelor lor de muncă TAP va realiza cel puțin o parte din operațiunile de curse charter pe care le efectuase până atunci AIA și nici de faptul că TAP va prelua o parte din echipamentul AIA, inclusiv avioane.
- 92 În hotărârea citată, din 25 februarie 2009, Supremo Tribunal de Justiça nu a aplicat articolul 23 alineatul 2 din LCCT întrucât a considerat concedierea colectivă ca fiind validă, astfel încât a respins acea parte a recursului care viza această chestiune.
- 93 Cu toate acestea, în aceeași cauză, și anume, procedura de contestare a concedierii colective, Tribunal da Relação de Lisboa a considerat articolul citat ca fiind pe deplin valid, având în vedere faptul că încasarea despăgubirii de către toți reclamantii, cu excepția unuia, ilustra voința de a accepta concedierea și făcea imposibilă atacarea concedierii colective.
- 94 În prezenta acțiune, în scopul de a stabili o legătură de cauzalitate între presupusa încălcare a dreptului Uniunii și prejudiciile suferite de lucrători, este necesar să se aprecieze interpretarea și aplicarea normei stabilite la articolul 23 alineatul 3 din LCCT și să se examineze conformitatea acesteia cu dreptul Uniunii în vigoare la acel moment, și anume, Directiva 77/187.
- 95 În cazul în care se va stabili că în situația analizată în hotărârea Supremo Tribunal de Justiça din 25 februarie 2009 a existat în mod real un transfer de unitate, aplicarea articolului 23 alineatul 3 din LCCT ar împiedica transferul către TAP a drepturilor și obligațiilor AIA care decurg din contractele de muncă existente la momentul transferului, întrucât lucrătorii au acceptat despăgubirea pentru încetarea contractelor lor de muncă în cadrul concedierii colective realizate de AIA.
- 96 Astfel, Supremo Tribunal de Justiça consideră că, pentru a aprecia această legătură de cauzalitate, este justificată, de asemenea, formularea unei întrebări preliminare cu privire la acest aspect.

Întrebările preliminare

„1. Ținând seama de faptele dovedite expuse mai sus și de jurisprudența Curții la data de 25 februarie 2009, Directiva 77/187/CEE a Consiliului din 14 februarie 1977 și Directiva 2001/23/CE a Consiliului din 12 martie 2001 privind apropierea legislațiilor statelor membre referitoare la menținerea drepturilor lucrătorilor în cazul transferului de întreprinderi, unități sau părți de întreprinderi sau unități, în special articolul 1 alineatul (1) din Directiva 2001/23/CE a Consiliului, care a clarificat noțiunea „transfer”, ar fi trebuit interpretate la acea dată în sensul că noțiunea „transfer de unitate” includea o situație în care o întreprindere care își desfășoară activitatea pe piața curselor charter era dizolvată de acționarul său majoritar, care, la rândul său, era o întreprindere de transport aerian, și care, în contextul lichidării, a realizat acțiunile care au fost descrise mai detaliat în cuprinsul faptelor dovedite expuse anterior?”

2. În cazul unui răspuns afirmativ și având de asemenea în vedere faptele dovedite expuse anterior și jurisprudența Curții la data de 25 februarie 2009, decizia inclusă în hotărârea pronunțată la acea dată de Supremo Tribunal de Justiça [(Curtea Supremă, Portugalia)] care, pronunțându-se în ultimă instanță și în lumina faptelor despre care avea cunoștință, a considerat că directivele citate mai sus, în special, articolul 1 alineatul (1) din Directiva 2001/23/CE a Consiliului din 12 martie 2001, trebuiau interpretate în sensul că noțiunea „transfer de unitate” nu includea situația descrisă în întrebarea anterioară, constituie o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii?”

3. Având în vedere faptele dovedite expuse anterior și jurisprudența Curții la data de 25 februarie 2009, decizia inclusă în hotărârea pronunțată la acea dată de Supremo Tribunal de Justiça care, pronunțându-se în ultimă instanță și în lumina faptelor despre care avea cunoștință, a considerat că articolul 234 TCE (în prezent articolul 267 TFUE) trebuia interpretat în sensul că respectiva Curte Supremă, ținând seama de situația de fapt expusă la prima întrebare preliminară și de împrejurarea că instanțele naționale de grad inferior care fuseseră sesizate cu cauza pronunțaseră hotărâri contradictorii, nu era obligată să sesizeze Curtea cu o întrebare preliminară referitoare la interpretarea corectă a noțiunii „transfer de unitate” în sensul articolului 1 alineatul (1) din Directiva 2001/23/CE, constituie o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii?”

4. În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare preliminară și al unui răspuns afirmativ la una dintre cele două întrebări preliminare precedente sau la ambele, ajungându-se la concluzia că există o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii – într-o situație precum cea din prezenta cauză, în care s-a constatat că lucrătorii au acceptat să primească despăgubirea pentru concedierea colectivă fiind convinși că închiderea Air Atlantis, angajatorul lor, era inevitabilă, și neavând cunoștință de faptul că pârâta TAP va realiza cel puțin o parte din operațiunile de curse charter pe care le efectuase până atunci Air Atlantis și că TAP va prelua o parte din echipamentul Air Atlantis, inclusiv avioane – articolul 3 alineatul (1) din Directiva 77/187/CEE a Consiliului din 14 februarie 1977 trebuie

interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale, precum articolul 23 alineatul 3 din Decreto-Lei n.º 64-A/89 [(Decretul-lege nr. 64-A/89)] din 27 februarie, care între timp a fost abrogat, dar care era aplicabil la momentul faptelor din procedura principală, potrivit căruia «încasarea de către lucrător a despăgubirii prevăzute la acest articol echivalează cu acceptarea concedierii»?

DOCUMENT DE LUCRU